ԱՎՍՏՐՈ-ՀՈՒՆԳԱՐԻԱՅԻ ՔԱՂԱՔԱԿԱՆՈՒԹՅՈՒՆԸ ՀԱՅԿԱԿԱՆ ՀԱՐՑՈՒՄ (1895—1897)

ԱՐՄԱՆ ԿԻՐԱԿՈՍՅԱՆ

XIX դ. վերջին Օսմանյան կայսրությունը դարձել էր մեծ տերությունների միջև ծավալված մրցակցային սուր պայքարի ասպարեզ։ Գտնվելով օտարերկրյա կապիտալի ֆինանսական վերահսկողության տակ՝ այն վերածվեց կիսագաղութի, մեծ տերությունների ագրարային հումքային կցորդի։ Այդուհանդերձ մեծ տերությունների մրցակցությունը ստեղծում էր որոշակի հավասարակշռություն, որը խոչընդոտում էր նրա վերջնական վերածումը որևէ տերության գաղութի։ Սուլթանի իշխանությունը շարունակվում էր, իսկ եվրոպական կառավարություններն առաջվա նման Թուրքիայի շահագործումն իրականացնում էին միևնույն ստատուս քվոյի սկզբունքով։ Սուլթանական ինքնակալության հետադիմական ներքին քաղաքականությունից տառապել տուժում էին ճնշված ոչ թուրք ժողովուրդները։ Իրենց իմպերիալիստական պլաններին համապատասխան օգտագործելով այդ ժողովուրդների ազգային ազատագրական պայքարը և խոսքով հանդես գալով նրանց նկատմամբ կիրառված ցարդերն ու հալածանքները դատապարտողի դերում, արևմտաեվրոպական տերությունները գործնականում ոչ միայն չէին բարելավում, այլև վատթարացնում էին նրանց վիճակը։ Այսպես, երբ 1894—1896 թթ. սուլթանական կառավարությունը հրահրեց կայսրության հայ բնակչության մասսայական կոտորած, մեծ տերությունները հանդես եկան լոկ դիտողի դերում։

Ներկա հաղորդման մեջ մենք կփորձենք քննարկել Ավստրո-Հունգարիայի քաղաքականությունը Հայկական հարցում։

Ավստրո-հունգարական կառավարությունը ձգտում էր իր լիակատար քաղաքական ազդեցությունը տարածել Բալկանյան թերակղզու վրա։ Այդ ճանապարհին նա պետք է հաղթահարեր նախ և առաջ Ռուսաստանի դրությունը։ Հարաբերական կայունությունն ու անդորրը ռեգիոնում ապահովվում էր Ռուսաստանի և Ավստրո-Հունգարիայի խաչաձևվող շահերի միջոցով։ Բալկաններում ռուսական ազդեցության ուժեղացման դեմ հանդես եկող Ավստրո-Հունգարիան XIX դ. վերջին գոհունակությամբ էր վերաբերվում Ռուսաստանի ակտիվ քաղաքականությանը Հեռավոր արևելքում, երբեք էլ չհրաժարվելով Օսմանյան կայսրությունից որևէ յուղալի պատառ թռցնելու մտքից։ Դեռևս 1878 թ. ավստրիական թագաժառանգ Ռուդոլֆը հայտարարում էր, որ Ավստրո-Հունգարիան թույլ կտա Ռուսաստանին գրավելու Կ. Պոլիսը, եթե միաժամանակ Հաբսբուրգների դրոշը ծածանվի Սալոնիկի վրա[1]։ Բնութագրելով իր կառավարության արևելյան քաղաքականությունը, Ավստրո-Հունգարիայի արտաքին գործերի մինիստր կոմս Գոլուխովսկին 1896 թ. հայտարարում էր, թե իբր այն հանգում է Օսմանյան կայսրության անձեռնմխելիությունն ու ամբողջությունը հարգելուն, օտարերկրյա ազդեցությունից Բալկանյան թերակղզու երկրների անկախ զարգացումը պահպանելուն[2]։

---

[1] E. M. Bliss, Turkey and the Armenian Atrocities, Philadelphia, 1896, p. 535—536; В. Майский, Германия и Ближний Восток («Русские записки», 1916, № 1, с. 200).

[2] «Вестник Европы», 1896, т. 4, кн. 7, с. 430—431; «Русский вестник», 1896, т. 245, с. 347—348.

1895—1897 թթ. մերձավորարևելյան ճգնաժամի պահին Ավստրո-Հունգարիայի կառավարությունը մի քանի անգամ փորձել էր ճշտել, թե ինչ գիրք կգրավի Գերմանիան՝ Ռուսաստանի կողմից Կ. Պոլիսը գրավելու դեպքում։ Ի պատասխան Ավստրո-Հունգարիայի հարցումների, 1896 թ. հունվարին Վիեննայում գերմանական դեսպան Էյլենբերգը հայտարարեց, որ համաձայն 1879 թ. երկու երկրների միջև կնքված դաշնակցային պայմանագրի Գերմանիան միայն այն դեպքում կմիջամտի իրադարձություններին, եթե Ռուսաստանը հարձակվի Ավստրո-Հունգարիայի վրա[3]։ Այդ իսկ պատճառով Ավստրո-Հունգարական կառավարությունը սկսեց փորձեր կատարել մերձենալու Մեծ Բրիտանիայի հետ՝ ընդդեմ Բալկաններում իր գլխավոր հակառակորդ Ռուսաստանի։ Սակայն անգլո-գերմանական հարաբերությունների վատացման պատճառով ավստրիական կառավարությունը մերժում է ստանում ինչպես Անգլիայի լիբերալ, այնպես էլ նրան փոխարինած պահպանողական կառավարությունից, չնայած լորդ Սոլսբերին Ավստրո-Հունգարիան համարում էր Անգլիայի միակ ռեալ դաշնակիցը Եվրոպայում[4]։ Տեսնելով, որ Բալկանների հարցում ո՛չ Գերմանիայի և ո՛չ էլ Անգլիայի հետ համաձայնության գալ չհաջողվեց, Ավստրո-Հունգարիան 1897 թ. համաձայնագիր կնքեց Ռուսաստանի հետ, որով բացառվում էր կողմերից որևէ մեկի ամեն մի հարձակողական գործողություն Բալկաններում[5]։

Հայկական հարցում ավստրիական կառավարությունը հանդես էր գալիս Անգլիայի հետ համերաշխության նշանաբանով։ Ավստրիայում Անգլիայի դեսպան Մոնսոնը 1895 թ. նոյեմբերի 9-ին լորդ Սոլսբերիին հաղորդում է կոմս Գոլուխովսկու հետ իր հանդիպման մասին, որը նրան հայտնել էր Ավստրո-Հունգարիայի ցանկությունը և պատրաստակամությունը՝ Անգլիայի հետ համագործակցելու Հայկական հարցում՝ «չափազանց անհետաձգելի գործում»[6]։ Ավստրո-հունգարական մամուլը և հասարակական կարծիքը քննադատում էին թուրքական ներքին կյանքի խոցերը, շատախոսում քրիստոնյաների իրավունքների պաշտպանության մասին, սակայն գործնականում կառավարությունը փաստորեն ոչինչ չէր անում սուլթանի հակահայկական գործողությունները կանխելու համար։ Սկզբնական շրջանում մի պահ կարող էր թվալ, թե Ավստրո-Հունգարիան խոսքից անցնում է կոնկրետ գործողությունների։ Դրա արտահայտությունը եղավ հետևյալ քայլը. 1895 թ. Կ. Պոլսի հայ բնակչության սարսափելի ջարդից հետո Ավստրիան հանդես եկավ սեփական առաջարկով՝ հարկադրական միջոցների դիմելու համար։ Ըստ Մոնսոնի հաղորդման, կոմս Գոլուխովսկին չափազանց անհանգստացած էր Կ. Պոլսից և Տրապիզոնից ստացված հեռագրերից, որտեղ նկարագրվում էր մահմեդականների կատաղի մոլեռանդությունը հայ բնակչության նկատմամբ։ Կոմս Գոլուխովսկին Մոնսոնին հայտնել էր, որ հեռագրեր է հղել Թուրքիայում մեծ տերությունների դեսպաններին՝ պահանջելով վճռական գործողությունների դիմել սուլթանական կառավարության նկատմամբ։ Արտաքին գործերի մինիստրը խոստովանել էր, որ Ավստրո-Հունգարիան իրեն հեռու էր պահում այդ հարցից մինչև որ ա-

---

[3] Ф. А. Ротштейн, Международные отношения в конце XIX века, М.—Л., 1960, с. 365.

[4] M. M. Jefferson, Lord Salisbury and the Eastern Question („The Slavonic and East European Review", 1960, December, p. 51).

[5] «Сборник договоров России с другими государствами (1856—1917)», М., 1952, с. 303—304. Այդ առիթով Վ. Խվոստովը գրել է. «Վիեննայում և Բուդապեշտում թանկ էին գնահատում Լոնդոնի հետ ունեցած համագործակցությունը, սակայն կառավարությունը հարկադրված էր պայմանավորվել Ռուսաստանի հետ։ 1894—97 թթ. Մերձավորարևելյան ճգնաժամի ընթացքում Բալկաններում status quo-ն պահպանելու խնդիրը հիշտանում էր միացյալ շանքերի շնորհիվ» («История дипломатии», т. 2, М., 1963, с. 349):

[6] „Blue Book", Turkey, № 2(1896), London, 1896, p. 38.

ղետը չընդունեց լուրջ բնույթ[7]։ Հոկտեմբերի 2-ին Կ. Պոլսում ավստրո-հունգարական դեսպանի նախաձեռնությամբ տեղի ունեցավ Ռուսաստանի, Անգլիայի, Գերմանիայի դեսպանների հանդիպում, որտեղ որոշվեց Թուրքիայի արտաքին գործերի մինիստրին բողոք ներկայացնել մայրաքաղաքում տիրող իրավիճակի համար[8]։ Ավստրո-Հունգարիան մասնակցեց նաև մեծ տերությունների կողմից թուրքական ջրերը ռազմական նավեր ուղարկելու գործին։ 1895 թ. նոյեմբերի 16-ին Մոնսոնն անգլիական կառավարությանը հաղորդում էր, որ հինգ ռազմանավերից բաղկացած ավստրիական նավատորմիղը ծովակալ Սիմոնի հրամանատարությամբ դուրս է եկել Միջերկրական ծով[9]։ Նավատորմիղը մոտեցել էր Սալոնիկին, որն Ավստրո-Հունգարիան իր համար ավար էր նախատեսել Օսմանյան կայսրության փլուզման դեպքում[10]։

Կոմս Գոլուխովսկին երեսպաշտորեն եվրոպական տերությունների քաղաքականությունն անվանում էր «անտարբեր», «ցինիկ», խոսում էր հայերի նկատմամբ թուրքերի «անսիրտ դաժանության» մասին և կոչ էր անում «կանխել դժբախտությունը», փրկել հայերին աղառապանքներից։ Սակայն միևնույն ժամանակ նա Հայկական հարցի լուծումն ամբողջապես թողնում էր սուլթան Աբդուլ Համիդի հայեցողությանը։ 1896 թ. դեկտեմբերի 17-ին բրիտանական դեսպանի հետ հանդիպման ժամանակ կոմս Գոլուխովսկին խորհուրդ էր տալիս սպասել, սուլթանին հնարավորություն տալ կատարելու իր խոստումը՝ «կարգը վերականգնելու ուղղությամբ»։ Նա ասում էր, որ թեև «հեռանկարը հուսադրող չէ», բայց և այնպես տերությունները պետք է սուլթանին հնարավորություն տան «անել այն, ինչը որ նա պետքական է համարում»[11]։ Ավստրո-Հունգարիայի արտաքին գործերի մինիստրը նշում էր նաև, որ շատ երկրների հասարակական կարծիքը չափազանց վրդովված է և հայ բնակչության պաշտպանության նպատակով պահանջում էր անհապաղ միջամտել Օսմանյան կայսրության գործերին։ Սակայն, միաժամանակ, նա գտնում էր, թե ամեն տեսակի միջամտությունը վնաս կհասցնի Կ. Պոլսում լուրջ ազդեցություն ունեցող որոշ տերությունների շահերին[12]։

Ավստրո-Հունգարիան չէր ցանկանում սրել ճգնաժամը, որը կարող էր Ռուսաստանին շեղել Հեռավոր արևելքից։ Նա ամենից շատ վախենում էր «ռեֆորմների կրակից, որոնք կարող էին տեղաշարժ անել, կամ իսպառ տապալել թուրքական տիրապետության առանց այդ էլ փտած շենքը և այսպիսով կհանդիսանային թուրքական ժառանգության համար եվրոպական պայքարի նախերգանքը կամ էլ սուլթանին կստիպեին նետվելու ռուսների գիրկը»[13]։ Իսկ Ռուսաստանի հսկողությունը Թուրքիայի եվրոպական մասի վրա, Սոլսբերիի խոսքերով, «կխախտեր հավասարակշռությունը ավստրիական կայսրության սլավոնական և ոչ սլավոնական տարրերի միջև»[14]։

Սուլթան Աբդուլ Համիդն ուշադրությամբ հետևում էր միջազգային իրադրությանը և հմտորեն օգտագործում եվրոպական տերությունների հակասությունները։ Եվ պատահական չէ, որ 1896 թ. արյունալի հայկական ջարդերի պահին ավստրո-հունգարական կայսր Ֆրանց Իոսիֆը պերճանքի և անտիկ թանկարժեք առարկաներ կաշառք ստացավ թուրքական սուլթանից[15]։

---

7 Նույն տեղում, էջ 43։

8 Նույն տեղում, էջ 30—32։

9 Նույն տեղում, էջ 132։

10 Ф. А. Ротштейн, նշվ. աշխ., էջ 312։

11 Armenia and the Powers („The Contemporary Review", 1896, vol. 69, p. 629—630).

12 „Blue Book", Turkey, № 2(1896), London, 1896, p. 109.

13 Ф. А. Ротштейн, նշվ. աշխ., էջ 307։

14 Lord Salisbury's Conversations with the Tzar at Balmoral, 27 and 29 September, 1896 („The Slavonic and East European Review", 1960, December, p. 219).

15 «Кавказ», 19. XI. 1896.

Այսպիսով, Օսմանյան կայսրության ստատուս քվոյի պահպանումը XIX դ. վերջին մնում էր ավստրո-հունգարական պետության մերձավորարևելյան քաղաքականության գլխավոր սկզբունքը, քանի որ Թուրքիայի եվրոպական մասի տրոհումը կարող էր ռեալ վտանգ հանդիսանալ Հաբսբուրգների կայսրության գոյության համար։ Բանն այն է, որ Հարսբուրգների իշխանությանը ենթակա էր շուրջ 17 միլիոն սլավոն, այսինքն՝ երկրի բնակչության 45%-ը[16] և Թուրքիայի փլատակների վրա առաջացած անկախ սլավոնական պետությունները կարող էին դառնալ սպառնալիք բազմազգ կայսրության գոյության համար։ Այդ էր գլխավոր պատճառը, որ Ավստրո-Հունգարիայի կառավարությունը դեմ էր բ. Դռան վրա որևէ ճնշում գործադրելուն և անտարբերությամբ էր վերաբերվում Օսմանյան կայսրությունում քրիստոնյա, մասնավորապես հայ, բնակչության դեմ սուլթանի սանձազերծած ջարդերին։

ПОЛИТИКА АВСТРО-ВЕНГРИИ В АРМЯНСКОМ ВОПРОСЕ (1895—1897)

АРМАН КИРАКОСЯН

Резюме

В конце XIX в. сохранение статус-кво Османской империи оставалось главным принципом ближневосточной политики Австро-Венгрии, что играло на руку султанскому самодержавию в его реакционной внутренней политике. Распад европейской части Турции, образование на ее месте независимых славянских государств могло бы стать реальной угрозой для существования многонациональной империи Габсбургов.

Во время резни армянского населения в 1894—1896 гг. Австро-Венгрия всячески стремилась показать свою солидарность с действиями Великобритании, направленными якобы против внутренней политики султана, будучи убежденной, что это сотрудничество отнюдь не явится помехой для антиармянской деятельности султанского правительства. Являясь противником всякого давления на султанскую власть, правительство Австро-Венгрии с равнодушием отнеслось к кровавой расправе Абдул-Гамида II над армянским населением Османской империи.

---

[16] И. Тамамшев, Политическая судьба Константинополя, балканских народов и отношение их к России и западноевропейским государствам, СПб., 1887, с. 83—84.